

Vad innebär Ränta?

Vad är ränta? 2 / Pengarnas rörelsemönster/cirkulation 3 / Fyra missuppfattningar om ränta; enligt Margrit Kennedy 3 / Gesell och en alternativ penningteori 5 / Värderingar och ränta 7 / Räntefria lokala pengar - Bytessystem i vår tid 8

Inledning

Varje månad betalar svenska husägare en avsevärd del av sin lön i ränta på sitt huslån. Många, speciellt unga, som investerat i sin livsdröm, håller andan när Riksbanken höjer repo-räntan och andra banker följer efter. "Har vi råd att bo kvar?" är den ständigt malande frågan för många idag.

Vad de flesta inte vet, eller i alla fall inte tänker på, är att ränta är en kostnad som drabbar all konsumtion. Även om du inte lånat ett öre så är du med och betalar på den kollektiva ränteskulden. I statens budget var räntebetalningar den största utgiftsposten under åren 1996-1999. Även i den kommunala budgeten är det en av de största posterna. Det betyder att en mycket stor del av våra skatter också går till privata utlånare som gör sig ansenliga vinster.

Faktum är att hela samhällsekonomin är indraget i en ständigt snabbare skuldvirvel med en vinstvirvel i motsatt riktning - där jorden (i betydelsen reala tillgångar) äts upp bit för bit för att ge näring åt processen.

Ränta, som betyder vinstkrav på pengar, är den enskilda mekanism som styr detta irreversibla förlopp! Den tickar på varje sekund på varje krona, euro, pund, dollar...

I tredje världen, har man sedan länge förstått att en skuld-ekonomi med krav på räntebetalningar kan ödelägga ett lands försörjnings-bas på kort tid. Brasiliens nuvarande president Lula, sa följande någon gång på 1970-talet när han var fackföreningsledare: "Tredje världskriget har redan börjat. Det är ett skoningslöst krig som drabbar tredje världens folk med massvält, sjukdomar och död som följd. Det kriget förs med ett vapen farligare än atombomben. Vapnet heter ränta." (Hermele, Skuldkriget)

Den vanliga retoriken säger att "vi måste ha tillväxt" för att få utveckling i ett land. I samma andetag talar man om demokrati och rättvisa mellan grupper. Men det är precis tvärtom. I en global skuldekonomi ökar klyftorna ständigt genom regeln Pengar skapar pengar. Ju större penningmagnet desto mer pengar drar den till sig. Idag har de 225 rikaste människorna i världen tillsammans större tillgångar än de 3 miljarder fattigaste!

Det hela är egentligen enkelt... Någon sa att det är det enkla som är det svåra. Man kan undra varför? Låt oss helt enkelt slopa "extrapriset" på pengar (räntan) och VIPS har vi skapat oss själva ett frirum där virveln stannat och vi kan börja tänka i nya banor och formulera ett nytt ekonomiskt system där vi gör investeringar för människor och jord i stället för investeringar för vinst.

Margrit Kennedy är en internationellt känd ekologisk arkitekt och stadsplanerare, som skrivit två böcker om räntans förödande roll i penningssystemet/ekonomin. Hon började studera saken just därför att hon blev varse att ekologiskt tänkande i produktionen - miljövänliga lösningar med lång hållbarhet - inte var 'lönsamma'. Hon ställde då den korrekta frågan: Vad menas med lönsam, i ekonomisk bemärkelse? Hon började studera ekonomi och fick snart svaret av en överlevande "friekonom" som varit aktiv under 1930-talet. Margrit berättade att det tog henne 2 minuter att förstå vad mannen sa, men 2 år att verkligen förstå att hon förstått.

Ohelig treenighet

Som Schumacher och andra uttryckt, så är det mycket svårt för oss människor att tänka utanför de kulturellt givna ramarna. När det gäller pengar så har vi vant oss vid treeningheten: Ekonomi = Penningekonomi = Låne-ränte-pengar.

Men, om du har läst de föregående avsnitten, så vet du redan att denna treeninghet inte är 'helig'. Vi människor kan ha och har haft ekonomiska system utan pengar - och - vi har använt räntefria pengar som bytesmedel.

Det betyder för oss nu att vi kan skapa nya ekonomiska system. Det är bara att sätta igång!

Detta avsnitt beskriver vad 'ränta' är, och vilken roll den spelar i vår nutida ekonomi. Det görs bl.a. med hjälp av Margrit Kennedys 'Fyra missuppfattningar om ränta'. Vi får exempel på räntefria penningssystem, historiska och nutida. I samband med det presenteras affärsmannen och ekonomen Silvio Gesell. Vi ska även titta lite på de värderingar som uttrycks i den historiska och den samtida kritiken av räntan. Till sist beskrivs ett nutida räntefritt penningssystem; ett s.k. LETs system, samt en

bank utan ränta; JAK Medlemsbank (www.jak.se) som erbjuder räntefria lån och kapital till småföretagare.

Vad är ränta?

Nationalekonomers definition av ränta:

Ersättning till utlånaren för 'uppskjuten konsumtion'.

Administrativa kostnader för förmedling av tjänsten. Bankens kostnader för lokal, arbetskraft m.m.

Riskpremie. Eftersom vissa verksamheter misslyckas så behöver penningutlånaren kompenseras för eventuella förluster.

Nationalekonomerna har alltså inte med vinsten i sin definition.

Den traditionella definitionen på ränta utgår ifrån en verklighet där 'skuldpengar' är en självklarhet. Utifrån en annan grundsyn kan en ny definition se ut som följer:

Ränta är en arbetsfri inkomst, i pengar, som den som äger 'överskottspengar' och lånar ut, automatiskt får.

(Med överskottspengar menas att det finns pengar över när basbehoven är täckta.)

Vad är räntans uppgift?

Enligt det gängse ekonomiska synsättet, är räntans uppgift att styra penning-resurser dit de bäst behövs; 'allokering av resurser' på ekonomspråk. Tanken är att eftersom det kostar pengar att låna pengar så kommer lånaren automatiskt att använda pengarna på mest lönsamma sätt.

Han/hon investerar i den verksamhet som ger högst vinst. Det betyder att samhället får en kontinuerlig tillväxt, i pengar räknat. Räntan är den enskilda komponent i det ekonomiska systemet som tillgodoser kravet på:

1. Vinster till penningutlånaren.
2. Tillväxt i penningsektorn.

Så länge vi tror att detta är liktydigt med utveckling för samhället i stort, så är det i sin ordning. Men, så är det ju inte! I de föregående kapitlen har vi visat att tillväxt i penningsektorn inte alls är detsamma som tillväxt i resursbasen - tvärtom så hotar jakten på vinster både den sociala sammanhållningen och den ekologiska ekonomin. De ekonomiska orättvisorna ökar, jorden utarmas och luftrummet förgiftas.

Tillväxten räknas i BNP och sker i antalet 'pengar' som ges ut, alltid i form av krediter. Det betyder att samhällets samlade skuldbörda ständigt ökar, eftersom skulden är spegelbilden av penningtillväxten inklusive vinsten. För att (försöka) hålla jämn takt tvingas ekonomin in i ett allt snävare lönsamhetstänkande. Konkurrensen hårdnar, tempot ökar...och, investerarna/utlånarna placerar sina överskottspengar i de mest vinstdrivande sektorerna: Spekulationsekonomin (98-99%), Vapenindustrin, Narkotikaindustrin, Prostitution och på senare tid också Människosmuggling.

Några futtiga promille återstår till investeringar i folkflertalets försörjningsekonomi.

Om man gör en 'synvända' så verkar räntans uppgift vara ett suveränt redskap för att beskatta allmänheten, genom dess konsumtion, och försäkra penningutlånarna en gratis inkomst.

Jordränta, den första räntan

Med 'jorden' menas alla tillgångar som naturen tillhandahåller: Skog, jordbrukets produkter, malm, vind- och vattenkraft etc. Vid privat ägande blir 'jorden' en ekonomisk resurs och det blir möjligt att ta ränta på den. Långt 'bakåt' i historien kunde våra förfäder/förmödrar bosätta sig någonstans i naturen och nyttja de resurser som fanns tillgängliga. Efter privata äganderättens införande, blev man i stället tvungen att antingen arrendera jord, eller att köpa den och betala skatt. Vid arrende tog jordäganden t.ex. en tiondel av all avkastning (skörd) = jordränta.

Efter industrialismens genomförande, med teknisk utveckling och arbetsdelning, kom jordränta att betyda vinster på all varuproduktion. Och, som teorin om ett kapitalistiskt produktionsätt föreskriver, så ska vinsten återinföras i produktionen - för att tillväxten ska gynna hela samhället. Så sker (som sagt var) inte alls idag.

Den avkastning som jorden ger i form av årligen återkommande skördar har också kallats jordränta. Denna jordränta är kanske den som fått oss människor att missförstå ekonomins grunder och tro på att evig penningtillväxt också innebär evig tillväxt av produktionen!

Plantera ett frö i en kruka...och du får 'ränta' i form av en växt.

Placera en guldtia i en annan kruka...vad tror du händer? Just det ingen ränta alls!

Vår livsstil bestäms av ränte-ekonomin

Många människor önskar att det satsas mer pengar på t.ex. förnyelsebar energi och miljövänliga produkter. Många ifrågasätter också den enorma

produktionen av prylar som snabbt blir omoderna eller ointressanta och bygger sopberg. Alla önskar slippa oroa sig för klimatet och framtiden! Varför ser vår livsstil ut på detta sätt?

Jo, det har i högsta grad att göra med sättet på vilket pengarna investeras för att skapa vinster.

Målet är privata vinster, räknat i Pengar. Hur når man målet?

Genom infrastrukturella förändringar skapar man många användare/konsumenter. Många bäckar små...T.ex. mobiltelefoner. Om alla i hela världen måste ha en viss pryl så finns det vinster att hämta! Konstgjort skapade behov hålls igång med reklam.

Köpa billigt och sälja dyrt. Låga råvarukostnader på t.ex. narkotika som produceras av fattiga bönder i Colombia. Narkotika som sedan säljs för fantasisummor till både rika och fattiga i den rika delen av världen. Effekterna känner vi till både för bönderna som tvingas till coca-odling i stället för matodling, och 'knarkare' som sitter fast i missbruk och tvingas in i kriminalitet för att finansiera missbruket. Låga råvarukostnader gäller f.ö. all import från den fattiga delen av världen!

En produktion i många led ger räntevinst i varje led. Bilar är ett typiskt exempel; en kapitalintensiv industri med flera underleverantörer. Ju svårare det är att reparera bilen, eller annan apparat, desto bättre för kapitalägarna...ju fler komponenter som behöver bytas ut, desto fler vinstmöjligheter.

Handel; ju lägre självtillit i försörjningsekonomin desto större beroende av konsumtion. Ju mer processad produkt desto fler ränte-led.

Kontroll av utgivningen; kreditgivning med vinst-räntekrav. (Se föregående avsnitt)

Pengarnas rörelsemönster/cirkulation

För att förstå vårt penningssystem så är det viktigt att titta på två saker: Den första är villkoren för pengarnas utgivning, beskrivet i förra avsnittet. Den andra är att se hur pengarna cirkulerar i ekonomin/samhället.

Nu ska vi försöka reda ut det senare: Hur ser pengarnas rörelsemönster ut i vårt samhälle och vilken funktion har räntan i sammanhanget? För att det ska bli överskådligt och begripligt tänker vi bort utlandet och bortser också från valutahandel och spekulation. Till en början bryr vi oss inte heller om tillväxt utan vi 'tar en stillbild'.

Pengar som lånats någonstans, används av affärsmän, investerare, eller näringsidkare till någon form av produktion i samhället. Människor arbetar

och framställer produkter och tillhandahåller tjänster. De som arbetar får lön. Samma människor är också konsumenter! Det bör alltså vara balans mellan vad de får in (lönen) och möjligheten att handla (köpkraften) så att produktions-verksamheten får avsättning för sina produkter eller tjänster.

Ur detta balanserade system plockar någon ut ränta. Det betyder att mer pengar ska tas ur systemet än vad som sattes in.

Räntan går till långivarna som kan använda dessa överskottspengar på olika sätt. I detta exempel förutsätter vi att de återinvesteras i samhället (vilket alltså blir allt mer sällsynt). Målet för en kapitalägares eller penningutlånares investering är vinst. Det finns då två saker att välja på, enligt våra givna förutsättningar.

Han satsar pengar på att öka produktionsvolymen genom nya fabriker/anläggningar eller maskiner. OBS! Vinst eller ränta används inte för avskrivningar = ersättning av förslitna verktyg eller annat som behöver fräschas upp.

Han satsar pengar på arbetsbesparande maskiner/datorer för att kunna producera lika mycket fast med lägre lönekostnader. Detta ger arbetslöshet och är inte så populärt ur samhällelig synvinkel.

Vi antar att han satsar på alternativ 1. Följden blir då tillväxt i materiella varor på marknaden (och tjänster vilket inte behöver innebära problem). Ökad varukonsumtion betyder i sin tur ett ökat resursuttag ur naturen jämte ökad energiförbrukning och ökad avfallsmängd.

Slutsatsen blir att ett penningssystem som kräver ränta för att användas i samhället, tvingar fram tillväxt i form av ökad energi- och resursanvändning. I många av världens områden behövs verkligen tillväxt - men totalt och globalt sett är det både farligt och dumt att ha tillväxt som a priori krav!

Fyra missuppfattningar om ränta; enligt Margrit Kennedy

Bilder och citat i detta avsnitt är hämtade ur Kennedys böcker Ekonomi utan ränta och inflation eller Pengar utan ränta och inflation. Med Margrit Kennedys medgivande.

Missuppfattning 1: Det finns bara en slags tillväxt

Vi människor är benägna att tro att det bara finns ett slags tillväxt, nämligen den naturliga tillväxten som vi själva har upplevt i våra kroppar. En snabb tillväxtfas i början, som successivt planar ut, för att så

småningom avstanna på en 'färdig' nivå. Det är det naturliga tillväxtmönstret som alla växter och djur följer.

Men det finns åtminstone två tillväxtmönster till och det ena av dem är mycket viktigt för oss att förstå om vi vill komma till rätta med dagens problem inom ekonomin.

Figuren visar tre tillväxt-kurvor. A) Den naturliga. B) Den linjära och C) Den exponentiella:

Den linjära kurvan visar det mekaniska sambandet mellan 'input' och 'output' i produktionen. Om vi installerar fler maskiner som tillverkar plastburkar så blir det fler plastburkar. Eller om vi ökar arbetskraften med 10 personer till så ökar också produktionen, allt annat lika.

Den exponentiella tillväxtkurvan är den intressanta för oss nu. Den har en långsam tillväxttakt i början, sedan ökar takten och så småningom rusar kurvan i höjden. När man hittar detta tillväxtmönster i det biologiska riket så är det oftast förknippat med sjukdom och död. Det är på detta sätt som t.ex. cancer växer.

Inom vårt nuvarande penningssystem med ränta och ränta på ränta (om du låter dina pengar stå inne på banken år efter år, så läggs ränteutdelningen ovanpå sparbeloppet och du får ränta på räntan), fördubblas 'penningmängden' med jämna intervaller.

Det betyder att summan av krediter, eller anspråk på pengar, växer enligt den exponentiella tillväxtkurvan. På så sätt liknar ett penningssystem med ränta cancer i vår samhällsorganism. Genom våra kroppar har vi bara erfarenhet av den naturliga tillväxten, därför är det svårt för oss att inse den verkan som exponentiell tillväxt har på materien, menar Kennedy.

Några sifferexempel: Vid 3% ränta fördubblas pengarna på 24 år. Vid 6% på 12 år. Även vid endast 1% ränta fördubblas pengarna inom en människoålder, det tar 70 år.

"Om Josef vid tiden för Jesu födelse hade investerat 1 penny till 4% ränta, hade man år 1750 kunnat köpa en guldklimp av samma vikt som vår planet. 1990 skulle man ha kunnat köpa 12 246 sådana klimpar. Vid 5% ränta skulle man kunnat köpa guldklimpen redan år 1403 och 1990 skulle man kunnat köpa 2 742 miljarder sådana guldklimpar. Exemplet visar vilken skillnad det blir med 1% ränta över en lång tidsrymd. Det visar också att kontinuerlig betalning av ränta och ränta på ränta är såväl räknemässigt som praktiskt omöjlig.

Den ekonomiska nödvändigheten och den matematiska omöjligheten leder till en motsägelse som, för att lösas, lett till otaliga kriser, krig och revolutioner."

Missuppfattning 2: Vi betalar ränta endast om vi lånar pengar

Ytterligare en orsak till varför det är så svårt att förstå vidden av räntemekanismens påverkan på vårt penningssystem (och samhället) är att den verkar i det fördolda. Den andra missuppfattningen är således att vi bara betalar ränta när vi lånar pengar, och om vi vill undvika att betala ränta så behöver vi bara låta bli att låna pengar. Detta är en myt, eftersom alla pengar i samhället lånas ut och ska betalas tillbaka med ränta så är den 'inbakad' i allt vi köper eller hyr.

När vi köper ett bröd i affären så är ungefär halva priset räntekostnad. Det är ju så att: Bonden har lånat pengar till jordbruksfastigheten, redskap och utsäde m.m. Spannmålsgrossisten köper bondens skörd och får betala ränta på bondens lån i priset. Bageriet köper vetet och rågen av spannmålsgrossisten, som i sin tur har lånat pengar till lagerutrymme och transportfordon. Den räntan bakas in i priset som bagaren betalar - priset som redan innehåller två räntekostnader. Butiksinnehavaren köper bröd från bageriet, i det priset är nu tre räntekostnader inkluderade!

Du och jag köper brödet i butiken. Eftersom butiken dras med hyreskostnader...och det brukar vara lån på fastigheterna, så läggs den räntekostnaden till de tre tidigare = fyra räntekostnader i en limpa.

Räntans andel av priset varierar beroende på förhållandet mellan arbetskostnader och kapitalkostnader för de varor eller tjänster vi köper. I Kennedys bok finns exempel på allmänna bostäder. I hyran av allmännyttiga bostäder uppgår räntans del ända till 77 %. I genomsnitt betalar vi omkring 50 % i räntekostnader för våra varor och tjänster.

Kunde vi därför avskaffa räntan och ersätta den med en annan mekanism för att hålla pengar i omlopp kunde de flesta av oss antingen bli dubbelt så rika eller behöva arbeta bara hälften så mycket för att behålla samma standard som idag.

Vi skulle också slippa det olycksaliga tillväxttvånget i världsekonomin. Vilket snabbt skulle öka möjligheterna att verkligen göra något åt våra hotande miljöproblem.

Missuppfattning 3: I vårt nuvarande penningssystem är vi alla lika lyckligt lottade

"En tredje missuppfattning om vårt penningssystem kan formuleras så här: Eftersom alla måste betala ränta när de lånar pengar (eller köper varor och

tjänster), så har alla det lika bra (eller dåligt) i vårt nuvarande penningssystem.

Återigen en osanning. Det är verkligen stora skillnader mellan de som tjänar på, och de som får betala, i detta system. Figuren visar en jämförelse mellan ränteutgifter och ränteinkomster i 10 numerärt lika stora grupper av Västtysklands befolkning. Den visar att de första 8 grupperna betalar mer än de erhåller, att den 9:e gruppen får något mer ränta än den betalar ut och att den 10:e gruppen får omkring 2 gånger så mycket i ränta som den betalar ut, dvs. alla de andelar som de första 8 grupperna har förlorat. Detta visar också enkelt och tydligt varför de rika blir rikare och de fattiga fattigare.

Om vi tittar närmare på de sista 10 % av befolkningen då det gäller ränteinkomster, visar sig ännu ett exponentiellt tillväxtnöster. Den sista 1 % av befolkningen har nämligen en inkomst som är så stor att stapeln i figur 4 skulle behöva göras cirka 10 gånger högre. För den sista 0,1 % av befolkningen skulle den behöva göras mer än 100 gånger högre.

Med andra ord: vårt penningssystem tillåter en dold återföring som ständigt smusslar bort pengar från dem som har mindre än de behöver till dem som har mer än nog. Detta är en annorlunda och betydligt mer utsökt och effektiv form av exploatering än den Marx försökte komma till rätta med."

Missuppfattning 4: Inflationen är en oskiljaktig del av den fria marknadsekonomin

"En fjärde missuppfattning hänger samman med inflationens roll i vårt ekonomiska system. För de flesta människor förefaller inflationen vara en oskiljaktig del av vilket penningssystem som helst, nästan naturlig, eftersom det inte finns något kapitalistiskt land med fri marknadsekonomi som inte har inflation

Kennedy visar att BNP i dåvarande Västtyskland steg med 400% under en viss period. Under samma period på ca 20 år, ökade statens ränteutgifter med 1.400 %.

"Tendensen är tydlig: förr eller senare kommer de statliga skulderna att växa ifrån inkomsterna, även i I-länderna. Om ett barn växte 4 gånger sin egen längd mellan, låt oss säga, sitt första och nionde år, medan barnets fötter växte 14 gånger dess storlek, då skulle vi kalla det abnormt. Problemet när det gäller ekonomin är att endast några få människor ser sjukdomstecknen hos den. Ännu färre känner till något botemedel och ingen har lyckats införa en 'sunt verkande' modell för ett tillfrisknande som står sig."

Gesell och en alternativ penningteori

Silvio Gesell var en Tysk-Argentinsk ekonom och affärsman som var verksam under årtiondena före och efter sekelskiftet 1900. Han var mycket aktiv i den offentliga debatten på sin tid och polemiserade mot både Marx och Keynes. Han kritiserade samtida ekonomer för att de saknade 'en separat penningteori'. Han var kritisk och ironisk gällande guldmyntfoten och han var motståndare till ränta.

I sitt stora verk Die Natürliche Wirtschaftsordnung (Den naturliga ekonomin/affärsverksamheten) beskriver han ett nytt (?) sätt att se på pengar.

I sin egenskap av affärsman hade han lagt märke till att det ibland saknades pengar på marknaden, trots att det fanns behov och efterfrågan för hans varor. Det fanns alltså behov och det fanns varor...då borde det ha funnits pengar också. Han insåg att de som hade pengar att låna ut inte gjorde det. Nej, de väntade tills de fick ett bättre 'pris' dvs. högre ränta på pengarna. När räntan steg, som en effekt av penningbristen, först då satte de rika in pengar på banken och de kunde då komma samhället till godo, genom att lånas ut.

Vad är felet? Frågar sig Gesell

Pengar kan inte rosta, eller mögla eller på annat sätt förfaras av tidens tand - vilket är fallet med de flesta andra varor. Pengar kräver heller ingen lagringskostnad - tvärtom får man ju faktiskt betalt när pengarna 'lagras', man får ränta! Av detta följer att pengar intar en favörsställning som vara. Därför lönar det sig för penningägaren/utlånanaren att hålla undan sina pengar tills han får ett pris (ränta) som han är nöjd med.

Gesell jämförde pengar med tåg. Ett tåg är ju ett kommunikationsmedel som för runt resurser, i form av varor och arbetskraft, i samhället. Pengar borde också vara ett kommunikations-medel, tyckte Gesell. För att riktigt förstå det tokiga i rådande förhållanden, så fortsatte han liknelsen: Tänk dig att du vill hyra en godsvagn för att transportera dina varor. Du betalar en hyra och använder den för ditt syfte. Om du sedan låter bli att lämna tillbaka vagnen - dvs. du undandrar resten av samhället detta kommunikationsmedel - då skulle du få betala en straffavgift! Nog skulle det vara helt orimligt om du fick betalt för att strunta i att lämna tillbaka den! Gesells slutsats:

Pengar ska vara ett neutralt bytesmedel i samhällets tjänst.

Ingen ska kunna göra privat vinst på pengar, därför ska räntan bort och penningutgivningen ska staten stå för.

För att pengarna ska cirkulera i samhället som blodet i människokroppen så behövs det en liten straffavgift så att penningägaren inte håller för länge i pengarna.

Var han galen?

Om du slår upp Gesell i ett nationalekonomiskt lexikon så är chansen stor att du får läsa att han var en "crank" med bisarra idéer. Det är ett utslag av devisen "Vinnarna skriver historien". Det som inte passar in i den rådande ordningen förlöjligas och förpassas till teoriernas bakgård. När det gäller Gesell så fick han en inflytelserik försvarare, nämligen den store John Maynard Keynes. I sitt världsberömda verk "The General Theory of Employment, Interest and Money" (London 1936), kap. 17, skriver Keynes att framtiden har mer att lära av Gesell än av Marx. Detta uttalande chockerade dåtidens nationalekonomiska etablissemang.

Nog är dagens system alldeles åt skogen galet...så att undersöka alternativ utanför det spårbundna verkar hur som helst klokt!

Exemplet Wörgl

Det mest kända och utvecklade försöket enligt Gesells modell, skedde i den lilla staden Wörgl i Österrike, åren 1932-33. Det var stadens borgmästare Unterguggenberg, som tog initiativ och också genomdrev reformen. Han kontaktade affärsidkare, administratörer och andra ekonomiska nyckelpersoner i staden och övertygade dem att Wörgl hade allt att vinna på att pröva Gesells idéer. Arbetslösheten var hög och samhället präglad av förra krigets härjningar. Han fick folket med sig och stadens styrelse tryckte upp 5000 'fria shilling', räntefria men avgiftsbelagda pengar. Lika mycket pengar i österrikiska shilling, sattes in på banken som täckning. Med de nya pengarna byggdes en bro, vägar förbättrades och pengarna gick runt i samhället som betalning för varor och tjänster. Alla tog emot pengarna och alla ville bli av med dem så fort som möjligt - eftersom man vid månadens slut var tvungen att köpa ett 'frimärke' som klistrades på baksidan för att sedeln skulle fortsätta vara giltig. Denna s.k. 'användaravgift' var 1% per månad och gick till Wörgl samhälle. Inom ett år cirkulerade de 5000 shillingsedlarna 463 gånger och producerade under sin 'resa' varor och tjänster för 2.300 000. Den vanliga shillingen cirkulerade endast 213 gånger under samma tid. Arbetslösheten sjönk med 25% under detta enda år och staden Wörgl blomstrade också tack vare användaravgifterna som uppgick till 600 shilling och användes till det allmänna goda.

Omvärlden såg på och häpnade. 300 kommuner i Österrike visade intresse för modellen och många av dem ansökte hos regeringen om att få göra samma försök. Men då hände det som tyvärr hänt både förr och senare,

nämligen att centralbanken såg sitt monopol hotat och utövade påtryckningar på regeringen som såg sig tvungna att förbjuda försöket i Wörgl och räntefria pengar överhuvudtaget.

Jordägande och skatter

Gesells idé omfattade även en annan syn på jordägande och skatter. I korthet går den ut på att varor ska beskattas, men inte arbete. Ju större miljöpåverkan produktionen av varan medför, desto högre skatt. Han var för kvalitetsprodukter och praktiska grejer som gick att laga...hänsyn till miljön och överkonsumtion fanns men ännu var naturligtvis miljöpåverkan begränsad, sett i ett globalt perspektiv.

När det gäller jordägande ville Gesell återinföra den germanska sedvanerätten som innebar kollektivt ägd jord, privat brukad.

Vid denna tid fanns det en 'frieconomisk rörelse' över stora delar av världen och i USA försökte över 100 samhällen att genomföra liknande penningreformer som den i Wörgl.

Brasklapp

Man kan se Gesells 'parkeringsavgift' på pengar som en negativ ränta. Med skillnaden att avgiften tillkom det allmänna och ingen privatperson. Den stimulans på cirkulationen som avgiften innebär kan vi inte acceptera eller bejaka rakt av. I den rika delen av världen blir det en alltför kraftig miljöpåverkan eftersom det faktiskt blir en tillväxt i realekonomin och risken finns att det skulle innebära en ovarsam hantering av de fysiska resurserna, även om skattesystemet lades om. Däremot, i länder eller områden där det behövs tillväxt, så är nog Gesells idéer värda att pröva.

Exemplet New England

Följande historia är ursprungligen hämtad ur en kanadensisk tidskrift (Social Credit):

År 1750 hade USA ännu inte bildats. Det fanns 13 kolonier som utgjorde New England och som fortfarande löd under England. Benjamin Franklin var koloniernas talesman i engelska parlamentet. Han fick frågan hur det kunde komma sig att koloniernas ekonomier blomstrade och folket där levde i högönsklig välmåga medan moderlandet led av fattigdom.

"Det är självklart, svarade Franklin, därför att vi i kolonierna skapar våra egna pengar. Vi kallar dem för 'colonial script', och vi ställer ut dem i tillräcklig mängd, så att de tillåter varorna att passera från producent till konsument utan besvär. Genom att ställa ut våra egna pengar kan vi kontrollera dess köpkraft, och vi behöver inte betala ränta till någon."

När de engelska bankmännen hörde detta fick de parlamentet att stifta en lag som förbjöd kolonierna att använda sitt finansieringssystem och påbjöd dem i stället att använda räntepengar i guld och silver - pengar som engelska banker försåg dem med i otillräcklig mängd.

Penningmängden minskades till hälften och det var slut med välfärden. Inom loppet av ett år var förhållandena så förvårande att gatorna fylldes av arbetslösa. Frustrationen vände sig mot England och var, enligt artikeln som citerar Benjamin Franklin, orsaken till frihetskriget och oavhängighetsförklaringen 1776.

För dem som skrev den amerikanska författningen 1787 blev det därför väsentligt att skydda sig emot de internationella bankernas utsugning. I denna författning heter det nämligen att "kongressen ska ha rätt att utställa pengar och bestämma deras värde."

Om denna paragraf har det, under USA:s historia, både krigats och mördats. Abraham Lincoln var den förste presidenten som kämpade för ett samhällsägt penningssystem. Han finansierade en hel del av frihetskriget med räntefria 'greenbacks'.

Vi vet alla hur det sedan gick för honom...

Värderingar och ränta

Räntetagandet har av religiösa ledare och andra moralens 'väktare' kallats för ocker och fallit under en av de sju dödssynderna: Girigheten.

I både Bibeln och Koranen kan man hitta många exempel på fördömanden av pengadyrkan och räntetagandet. Några exempel från Bibeln:

2 Mosebok 22:25 Om du lånar pengar till en landsman, till en nödlidande i mitt folk, skall du inte göra som ockrarna och kräva ränta av honom.

Hesekiel 22:13 ..du förtrycker och tar ränta. Du förtrycker din nästa och roffar åt dig. Men mig har du glömt säger Herren.

Predikaren 5:9 Den som älskar pengar blir aldrig mätt på pengar, och den som älskar rikedom får aldrig nog. Även detta är tomhet...Lika naken som han kom till världen får han gå bort.

Lukasevangeliet 16:11 Om ni inte har varit trogna i fråga om den ohederliga mammon, vem vill då anförtro er det som har verkligt värde?...Ni kan inte tjäna både Gud och mammon.

Men kyrkans människor har varit kluvna angående möjligheten att tjäna pengar på affärer, och är det än i dag. Det är inte så konstigt kanske.

Inom kyrkan finns både de som 'vinner' på systemet och de som förlorar. Därför har bibelns tydliga budskap kommit att modifieras efter hand.

Vissa riktningar, t.ex. den Latinamerikanska befrielsesteologin har dock valt att ställa sig på de fattigas sida. I Sverige har många präster, flera biskopar, och en ärkebiskop, under senare år deltagit aktivt i aktioner som t.ex. Jubel 2000 som hade skuldavskrivning för de fattigaste länderna som mål.

Inom Islam är räntetagandet förbjudet. Däremot delar investerare på vinsten i verksamheten...

Medeltidens etiska och moraliska värderingar

Under det vi kallar medeltiden var den kristna katolska kyrkan dominerande. Samtidigt fanns också ett 'primitivt' helhetstänkande som såg materien som förandligad.

Feodalismens samhällsetik var grundad på idén att samhället var 'en andlig organism, inte en ekonomisk maskin' (Rider).

Att tjäna pengar på pengar ansågs girigt, och girighet var som sagt en av de sju dödssynderna.

Kyrkan ansåg också att vinsttänkandet var suspekt eftersom det kunde dra människors uppmärksamhet ifrån kyrkan. Men man fördömde inte rikedom; den hade sin plats i den bestämda rangordningen människor emellan. De rika fick lov att vara rika men inte omåttligt rika och inte giriga. De som inte var rika skulle åtminstone vara försörjda, det var mycket viktigt. Det rådde en jämlikhet emellan 'likar'.

Värderingarna måste stämma med den ekonomiska teorin

Den religiösa lära som kom att präglade den tidiga kapitalismen var Calvinismen. Den fördömde inte rikedom. Det var gott att äga rikedomar men däremot var frosseri syndigt. Det hade till följd att det var bra att ackumulera rikedom, alltså att spara. Det passade bra in på kapitalisterna som sparade sina vinster, eller investerade dem i nya projekt.

Kyrkan hade också en lära som passade in på den stora mängden fattiga arbetare i industrierna: Ett puritanskt, enkelt och flitigt liv var ett liv som Gud älskade.

Icke-religiösa kritiker

Den historiskt mest kände kritikern mot det kapitalistiska vinsttänkandet är Karl Marx. Han är problematisk eftersom vi länge levt i en tudelad värld, uppdelad i 'en god demokratisk' och 'en ond kommunistisk'. Denna tudelning är i väsentliga drag fiktiv och konstruerad. Det finns många

paralleller mellan kapitalismens samhällen och kommunismens när det gäller både hur man organiserar produktionen, dvs. Ekonomin och politiken (hierarkiska system och teknologisk stordrift bl.a.). Dessutom har denna dualism förlamat oss och omintetgjort möjligheten att kritisera vårt kapitalistiska penningssystem. Marx fördömande av 'proletariatets utsugning' är fortfarande aktuell, fast proletariatet i stor utsträckning befinner sig långt bort där vi slipper se deras arbetsvillkor.

Vi har redan nämnt Gesell. Han, i sin tur, kritiserade Marx för att denne inte förstod sig på vinsttagandet hos penningutlånaarna. Han menade att Marx "gick runt, runt inom produktionssfären"...när han kritiserade att fabriksägaren tog vinsten själv och arbetarna inte fick del av den. Enligt Gesell är den störste 'profitören' just bankerna och deras ägare.

En kraftfull räntekritiker ifrån vårt eget land är Johan Henrik Kjellén. Hans skrifter t.ex. 'Varifrån kommer kapitalräntan' och 'Varför blir jag arbetslös?', var stora inspirationskällor under 1930-talet då vi hade en stark räntefri rörelse också i Norden. Under den tiden grundades det danska J.A.K. (Jord, Arbete och Kapital) för att lösa de danska bönderna ur räntegreppet. Se svenska JAK:s hemsida: www.jak.se

Den s.k. tredje världen, de tidigare kolonierna, har kritiserat västvärldens vinsttänkande och sin egen skuldbörda sedan de blev 'fria'. Särskilt stark och samordnad var Den alliansfria rörelsen under 1970-talet (Ordförklaringar och Definitioner).

Den s.k. Fjärde världen, de naturfolk som fortfarande betackar sig för kapitalistisk marknadsekonomi, har en starkt kritisk hållning mot det moderna samhället och dess ekonomiska rovdraft på natur och människor. (Se kap. Ekonomi)

Nutida kritiker och inspirationskällor för att skapa ny ekonomi nämns i föregående avsnitt om En god ekonomi.

Räntefria lokala pengar - Bytessystem i vår tid

"Inte förrän insikt paras med ekonomiskt nödtvång uppstår en förändring" (John Naisbitt, ur Megatrends 1982)

De tidiga bytessystemen i vår tid (1980-2000-tal) har uppstått på platser där arbetslösheten varit hög, socialförsäkringssystemen undermåliga och folk insett att det rörde sig om en varaktig försämring av deras livsvillkor. Det gamla ordspråket 'När nöden är som störst är hjälpen som närmast' passar in på människors initiativ i sådana lägen.

"I Storbritannien lamslogs under 1994 nästan all ekonomi av konjunkturnedgången. Vart sjätte hushåll har allvarliga skuldproblem. Rader av oupplysta, tomma skyltfönster kantar gatorna i de mindre städerna. Tusentals småföretag och väletablerade lokala köpmän har tvingats gå i konkurs... Huvudbördan av lågkonjunkturen har lokalsamhällena burit - antingen det varit en stadskärna, jordbruksområden utanför eller mindre framgångsrika regioner varsomhelst i landet. De arbetslösa har fått lida överallt. I de hårdast drabbade samhällena är så många som 85% av lokalbefolkningen långtidsarbetslösa."

(Ur LETS Infopack -94. Övers. Märta Fritz)

I Argentina kollapsade ekonomin år 2002. Där fanns en tradition av att använda lokal valuta. I norra Argentina, Salta-provinsen, har det funnits lokala pengar i flera decennier. Under 1990-talet uppgick de lokala sedlarnas mängd till 70% av den totala sedelmängden i omlopp. När kollapsen drabbade hela Argentina startade folk lokala bytesringar överallt. Hade dom inte gjort det så hade världen fått se stora tragedier med social anarki och massvält.

I Sverige är inte situationen så dramatisk, men det märks ändå tydligt att det saknas pengar i 'försörjnings-ekonomin'. Pengar dras ifrån de viktiga verksamheter som de flesta av oss är beroende av: skolan, vården, kommunikationerna, omsorgen etc. Penningströmmarna rör sig dessutom från landsbygden och inemot storstadsregionerna. Denna rörelse är, som vi berättat tidigare, irreversibel - d.v.s. den fortsätter ständigt i samma riktning. Detta helt enkelt på grund av våra nuvarande pengars vinstdrivande funktionssätt.

Vad är då ett LETS eller ett bytessystem?

"Om världsekonomin är Titanic, så är LETS en av dess livbåtar" (Michael Linton)

Man kan besvara frågan på många nivåer. Naturligtvis skiljer sig också olika bytesringar eller bytessystem åt. Det finns gamla bytesringar med nära 2000 medlemmar och nystartade med bara 15. Det finns bytesringar som har ett etablerat samarbete med företag och affärsverksamheter medan andra byter grejer med varann! Gemensamt för dem alla är dock tre viktiga drag:

Man bildar en förening och skapar ett nytt, lokalt bytesmedel.

Detta bytesmedel är icke-konvertibelt. D.v.s. det går inte att växla utanför det egna systemet.

Det är räntefritt.

Hur gör man?

Man bildar en förening med styrelse och medlemsförteckning. Man ger ut ett 'bytesblad' varje eller varannan månad. I bytesbladet redovisas erbjudanden och önskemål. Det är både varor och tjänster. Några får i uppgift att sköta bokföringen, oftast via dator. Man gör en överenskommelse om en rimlig timlön. Många bytesringar satsar medvetet på rättvisa löner, dvs. att ett arbete som värderas lågt i den traditionella ekonomin får samma status som ett högvärderat inom bytesekonomin. En timme = en timme. Sedan är det bara att starta bytandet!

Eva har en cykel som behöver lagas. Eftersom hon tycker det är lite jobbigt att laga själv, slår hon upp i bytesbladet och kollar under erbjudanden. Hon hittar Mats som erbjuder just småreparationer. Mats lagar Evas cykel och transaktionen bokförs på kontot: Eva - 50 poäng och Mats +50 poäng (eller Ös, Öringar, Ekrar, Byts, Rydies... Olika lokala valutor i Sverige). En vecka senare får Mats en gitarrlektion av Sara. Och sådär rullar det på. Priset är alltid en uppgörelse mellan säljare och köpare men det är vanligt att man har en gemensam policy i föreningen. Den kan innebära att en arbetstimme alltid har samma värde, oavsett vilken utbildning säljaren har. Vanligt är också att en del av kostnaden tas i kronor ifall tjänsten kostar kronor för den som utför den. T.ex. en 'taxiresa' med privatbil kostar ju bensin. Då betalar köparen för tiden i lokal valuta och för bensinen i kronor.

Det kostar kanske 50 kr om året att vara med i föreningen. Medlemsavgiften behövs för tryckkostnader och utskick.

Under 1990-talet tycktes nya bytessystem uppstå med exponentiell tillväxt! Det är alltså inte så lätt att veta hur många system som är igång men på Internet redovisas de som är kända för Lets Link UK (En organisation i Storbritannien). Tillsammans med tidigare information blir det ca. 1500. Siffran gäller dock bara västvärlden. Flest finns det i Storbritannien, fler än 400. En genomsnittlig bytesring i Storbritannien har mellan 200 och 300 medlemmar. De största finns i USA, Australien och Kanada.

I Sverige finns, enligt information på nätet, 14 bytesringar. Den äldsta är Byts i Stockholm, bildad 1992. Den är också störst med ca 200 medlemmar. (Siffrorna är från 1990-talet).

En viktig fråga för bytesringarna är skatter. Kritiker menar att hela idén bygger på att människor vill undvika att betala skatt. Detta stämmer inte. Det finns flera exempel på att föreningen som driver bytesringen försökt få lov att betala skatt till kommunen. Detta har skett vid ett flertal tillfällen i Sverige. En bytesring är ofta grundad utifrån en politisk medvetenhet och

ett socialt engagemang (utan partipolitiska förtecken). Därför vill många kunna bidra med skattepengar till den 'gemensamma sektorn', det är ju till fromma för lokalsamhället och dess invånare. Däremot är många kritiska till vart de svenska skattepengarna går idag. Vi vet att ränteutgifterna är en av de största utgiftsposterna i både statens och kommunens budgetar.

I bytesföreningarnas stadgar finns också en klausul som beskriver individens skatteplikt inom systemet. Det är alltså fullt möjligt att bokföra och betala skatt i svensk valuta, även om man handlar i t.ex. Öringar.

Lokala valutor - historisk realitet

Det är lätt att förblindas av sin samtid. Vi är så vana vid en centraliserad penningutgivning. Ett land = en valuta att vi har svårt att föreställa oss något annat. Det är dock känt från 'den mindre kända' historien att lokal utgivning av pengar var det normala fram till någon gång i mitten på 1800-talet, även i Sverige. Lagen om monopol på penningutgivning kom till stånd 1897. Innan dess fanns det politisk möjlighet för en lokal förening, en betrodd affärsman, eller en politisk ledning att ge ut egna pengar. Lokala banker skötte utgivningen. Vid sidan om de lokala valutorna hade man internationellt gångbara valutor som möjliggjorde handel mellan regioner och länder.

Detta skedde i konkurrens med de stora finansägarna. Det är svårt att göra sig en helhetsbild av historien, men troligtvis var det så att dessa olika initiativ också uttryckte olika grad av socialt engagemang. En person från 1800-talet som definitivt står för starkt engagemang är Robert Owen vars Nationella Jämlika Arbetsbyten fungerade i London och Birmingham åren 1832-1834. Ett liknande initiativ i Frankrike var Proudhons Folkets bank som fick 27 000 medlemmar (!!) innan revolutionen bröt ut 1848!

"Tänk globalt, handla lokalt" (Fortfarande aktuell slogan från 1970-talet)

De av oss som är medelålders minns 1960- och 70-talen med kollektiva och kooperativa idéer och 'gröna vågen'- rörelsen. Det var en tid med starkt socialt engagemang och intresse för världsfrågor. Det var också under dessa decennier som de flesta av de forna kolonierna i Afrika gjorde sig fria. Förståelsen för internationella samband i ekonomin växte. Detta engagemang utgör den ena bakgrunden till de nya Bytesringarna eller LETS-systemens framväxt. Den andra är affärsvärldens samarbetsformer. Små och stora företag bildade under 1970-talet 'bytesnätverk' för att minska sina kostnader. Man undvek på detta sätt skatter. Debatten om småföretagens stora skattebörda pågår ju fortfarande.

I Sverige har Åsa Brandberg uppfunnit ett nytt penningssystem som går under namnet Solidarsystemet. Läs om det i hennes bok Pengar på planetens villkor!

Två upphovsmän

1976 startade David Weston, en ekonom med kunskaper om lokala valutor, ett jämlikt bytessystem i Vancouver (Kanada). Systemet kallades 'sambörs' och transaktionerna grundade sig på tidsåtgång.

David Weston höll workshops och skapade ett pedagogiskt spel som visade hur pengarna drogs bort från den lokala ekonomin.

David Weston var mycket filosofiskt lagd. Han såg utvecklandet av en lokal ekonomi som en möjlighet att återupprätta en förlorad gemenskap med både natur och människor. Han ifrågasatte vår antropocentriska världsbild, med människan i centrum och överordnad djur och växter. För honom var rättvisa, respekt och ödmjukhet honnörssord. I av honom initierade system försökte man t.ex. ha jämlik löneprincip. Han menade också att det var väldigt viktigt att bygga in sociala aktiviteter i bytessystemen. Man kunde t.ex. ha återkommande marknader och fester.

1980, föreslog Michael Linton, lärare med handelsexamen och elev till Weston, att man skulle byta ut tidsenheten mot 'gröna dollar'. Dessa skulle vara likvärdiga med den Kanadensiska dollarn och följa dess marknadsvärde.

Han kallade sitt system för LETS, startade ett eget företag Landsman och ett bytessystem i Comox Valley. Systemet spred sig till flera lokalsamhällen på Vancouver Island. Många bildade nu varianter av ursprungssystemen och Lintons LETS-system spred sig snabbt, han var bra på marknadsföring. Det startades upp i många andra länder, men, efter två och ett halvt år kollapsade det ursprungliga LETS-systemet.

Så gjorde också flera av de system som 'kopierat' Lintons första. Vad var det då som gick snett? Jo, kanske kan man kalla det barnsjukdomar och det är ju inte så lätt att frigöra sig från samhällets värderingar... För det första så skötte Linton sitt system själv. Det skapade en viss misstänksamhet. För det andra drog en medlem på sig en mycket stor skuld och eftersom ingen annan hade insyn så gick det för långt. För det tredje växte systemet för fort och omkostnaderna blev väldigt dyra.

Vi kan dra några viktiga lärdomar av de kollapsade systemen och när vi gör det så fördjupas samtidigt frågan:

Vad är ett bytessystem med lokala pengar? Vilka möjligheter har det?

Enligt många tänkares sätt att se det så är det ett suveränt sätt att återupprätta det lokala samhället. Att skapa förståelse för pengars funktion - och samtidigt - att skapa pengar som talar ett helt annat språk än de skuldpengar vi är vana vid.

Pengar som säger: 'Vi finns till för er, vi skapar kontakter, vi uppmuntrar er människor att erbjuda era förmågor, vi lär er samarbeta och vi finns alltid i tillräcklig mängd. Men vi kräver också ansvar av er som använder oss! Ni ska inventera behov och också möta dem. Ni kommer att förstå att inget värde (utöver vad naturen erbjuder gratis) skapas utan er medverkan.'

Thomas Greco, författare till boken "New Money for Healthy Community" uttrycker det så:

"Vårt uppdrag är att skapa ett bytesmedel som har sin grund i tjänandet för varandra och för jorden, i stället för ett som leder till girighet och dominans."

Låt oss börja nu!